

**ПРИВРЕДНОПРАВНИ ОКВИР И
ЕКОНОМСКИ РАЗВОЈ ДРЖАВА
ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ**

**THE LEGAL FRAMEWORK AND THE
ECONOMIC DEVELOPMENT OF THE
SOUTHEAST EUROPEAN COUNTRIES**

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
University Business Academy in Novi Sad
Faculty of Law for Commerce and Judiciary in Novi Sad

Нови Сад, 14. новембар 2019.

Зборник радова са Међународног научног скупа
„Привредноправни оквир и економски развој држава
Југоисточне Европе“ одржаног 14. новембра 2019. године у
Новом Саду, у организацији
Правног факултета за привреду и правосуђе
Универзитета Привредна академија у Новом Саду

Издавач:

Универзитет Привредна академија у Новом Саду
Правни факултет за привреду и правосуђе у Новом Саду
Гери Кароља бр. 1, телефон: 021/ 400 - 499
Web: www.pravni-fakultet.info

Рецензенти:

Др Мирко Кулић, редовни професор
Др Ненад Аврамовић, редовни професор
Др Милош Марковић, редовни професор
Др Радица Шиповац, редовни професор
Др Дарко Голић, ванредни професор
Др Предраг Мирковић, ванредни професор
Др Маријана Младенов, доцент
Др Јоко Драгојловић, доцент
Др Ненад Бингулац, доцент

За издавача:

Др Мирко Кулић, редовни професор

Уредник:

Др Мирко Кулић, редовни професор

Штампа:

Штампарија ФЕЉТОН, Нови Сад

Тираж:

250

ИСБН 978-86-6019-099-6

Научни одбор:

ПРОФ. ДР МИРКО КУЛИЋ – председник Научног одбора

Декан Правног факултета за привреду и правосуђе у Новом Саду, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ЦАРИЋ

Председник Савета Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРКО ЦАРИЋ

Ректор Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР НЕНАД АВРАМОВИЋ

Шеф Привредноправне и међународноправне катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МИЛАН ПОЧУЧА

Продекан за науку и развој и шеф Грађанскоправне катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР МАРИЈАНА ДУКИЋ - МИЈАТОВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР АЛЕКСАНДАР РАДОВАНОВ

Професор Емеритус Универзитета Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДУШАНКА ЂУРЂЕВ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ВЛАДИМИР ЦАТИЈЕВ

Шеф катедре кривичноправних наука Руске академије за адвокатуру и нотаријат | Руска Федерација

АКАДЕМИК ДР НЕДЕЉКО СТАНКОВИЋ

Ректор Европског универзитета Kallos Тузла | Босна и Херцеговина

АКАДЕМИК ДР БРАНКО ВУЧКОВИЋ

Председник Основног суда у Котору | Република Црна Гора

АКАДЕМИК ДР ВЕСНА ВУЧКОВИЋ

Судија Врховног суда Црне Горе | Република Црна Гора

АКАДЕМИК DR WOLFGANG RONRBACH

St. Elizabeth University of Health and Social Sciences | Austrija

ДОЦ. ДР ЈАН ЈАНАЋ

Доцент на Факултету за менаџмент Универзитет Коменски Братислава | Република Словачка

ДОЦ. ДР БРАНИСЛАВ ДУДИЋ

Доцент на Факултету за менаџмент Универзитет Коменски Братислава | Република Словачка

ПРОФ. ДР НЕЋО ДАНИЛОВИЋ

Редован професор Универзитет Никола Тесла у Београду и председник међународног удружења методолога друштвених наука у Београду | Република Србије

ДОЦ. ДР АЛБИНА АБИДОВИЋ

Доцент на Европском универзитету Kallos Тузла | Босна и Херцеговина

ПРОФ. ДР РУДИКА ГМАЈНИЋ

Професор на Медицинском факултету у Осијеку и члан Хрватске академије медицинских наука | Република Хрватска

ПРОФ. ДР МИЛАН ЧАМПА

Ванредни професор на Факултету за здравствену негу Универзитета Ново Место | Република Словенија

ПРОФ. ДР СИМЕОН ГЕЛЕВСКИ

Професор у пензији на Правном факултету у Скопљу | Северна Македонија

PROF. DR ALEXIOS PANAGOPOULOS

University neapolis paphos Cyprus master studys in public law and administration | Kiparska Republika

ПРОФ. ДР МИЛОШ МАРКОВИЋ

Редовни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ПРЕДРАГ МИРКОВИЋ

Продекан за наставу на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ИВАН ЈОКСИЋ

Ванредни професор на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ДАРКО ГОЛИЋ

Шеф опште и теоријске катедре на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

ПРОФ. ДР ЈЕЛЕНА МАТИЈАШЕВИЋ ОБРАДОВИЋ

Саветница декана на Правном факултету за привреду и правосуђе, Универзитет Привредна академија у Новом Саду | Република Србија

Организациони одбор:

ДР ЈОКО ДРАГОЈЛОВИЋ, доцент - председник Организационог одбора

ДР МАРИЈАНА МЛАДЕНОВ, доцент

ДР ПРЕДРАГ МИРКОВИЋ, ванредни професор

ДР САЊА ШКОРИЋ, доцент

ДР ЈЕЛЕНА СТОЈШИЋ ДАБЕТИЋ, доцент

ДР НЕНАД БИНГУЛАЦ, доцент

ДР МАРКО СТАНКОВИЋ, доцент

ДР ДАЛИБОР КРСТИНИЋ, доцент

МСР. ИСИДОРА МИЛОШЕВИЋ

МСР. ТАЊА ПРАШТАЛО, асистент

МСР. СТЕФАН ДИТРИХ, асистент

МСР. ВЛАДИМИР АВРАМОВИЋ

МСР. ДИЈАНА БОРЕНОВИЋ, асистент

Секретар:

МСР. ТАЊА ПРАШТАЛО, асистент

Dr Srđan Damnjanović, docent

Pravni fakultet za privredu i pravosuđe
 Univerzitet Privredna akademija u Novom Sadu
 e-mail: srdjan.damnjanovic@pravni-fakultet.info

TEORIJA SISTEMA I KRITIČKI POJMOVI U POST-TRANZICIONOJ SOCIOLOGIJI

Apstrakt:

Zagovornici teorije svetskih sistema naglašavaju potrebu za multidisciplinarnim pristupom svetskoj istoriji i društvenim promenama. Na osnovu isticanja svetskog sistema kao provenstvene jedinice društvene analize, pojedini koncepti te složene teorije doživeli su renesansu u post-tranzicionom periodu globalnog društva. Post-tranzicionim periodom ne označavamo doba ostvarenja ciljeva tranzicionih procesa, nego više svest o tome da ekonomska liberalizacija, rušenje trgovinskih barijera, kao i radikalna privatizacija, nije rešila one probleme zbog kojih je uvedena. Pojmovi selektovani za predmet analize počevši od lumpenburžoazije, kompradorske buržoazije, autokolonijalizma kao i populizma, izdvojeni su na osnovu njihovog odnosa prema teoriji svetskih sistema, kao i na osnovu učestalosti javljanja u recentnim polemikama. Antinomijski sažeto: potpuno prihvatiti paradigme humanističkih nauke koje potiču iz metropola isto je kao i potpuno ih odbaciti; zanemariti njihov ekonomski temelj sa druge strane vodi kulturološkom razglabanju, dok je Poperovo pripisivanje vere u nužnost marksističkom dogmatizmu izazvalo potpuno slepilo za isti fenomen na liberalnoj strani.

Ključne reči: *Teorija sistema, lumpenburžoazija, kompradorska buržoazija, autokolonijalizam, populizam.*

UVOD

Teorija ili analiza svetskih sistema postala je ponovo aktuelna zahvaljujući uznapređovalom procesu globalizacije. Termin „svetski sistem“ označava multiregionalnu i multinacionalnu podelu rada, zahvaljujući kojoj se svet deli na centralne, poluperiferne i periferne zemlje. Uprkos dinamičkom karakteru sistema, hronično zaostajanje poluperiferne i perifernih zemalja, unutar ove teorije, detektuje se kao deo jedinstvenog procesa. U javnom govoru se rede formiraju argumenti pozivanjem na

složene teorije, ali daleko češće, upotrebljavaju se pojmovi – teorijski derivati, kao što su lumpenburžoazija, lumpenrazvoj, autokolonijalizam, hegemonija, kompradori, populizam. Naš zadatak se sastoji u markiranju odnosa tih pojmova sa „majkom“ – teorijom sistema.

Zagovornici teorije ili analize svetskih sistema, zahtevaju multidisciplinarni pristup svetskoj istoriji i društvenim promenama, putem isticanja svetskog sistema, a ne nacionalne države, kao prvenstvene jedinice društvene analize. Valerštajn razlikuje koncepciju „privrede – sveta“ (fr. *économie - monde*) od „svetske privrede (fr. *économie mondiale*), odnosno međunarodne privrede. Druga privreda pretpostavlja postojanje niza nezavisnih „privreda“ koje su „nacionalne“, koje u određenim uslovima trguju, a suma ovih, organičenih veza i odnosa predstavlja međunarodnu privredu. Naprotiv, koncepcija „privrede sveta“, pretpostavlja da „privreda“ postoji uvek (i samo tada) ukoliko je uspostavljena ekstenzivna i relativno potpuno podela rada koja obuhvata niz proizvodnih procesa međusobno povezanih pomoću „tržišta“ koje je „institucionalizovano“ ili „stvoreno“. „Privreda – svet“ nije novi fenomen, niti ona izrasta iz nacionalnih privreda, koje i nemaju zaokruženu podelu. Svetska privreda, kapitalistička po svojoj formi, postoji, veruje Valerštajn, u mnogim delovima sveta još od XVI veka: „Danas je čitav svet obuhvaćen jednom jedinom društvenom podelom rada što mi nazivamo svetskom kapitalističkom privredom.“¹ Svetska privreda danas obuhvata, kao što je i od svog nastanka obuhvatala, prostranstvo daleko veće od bilo koje pojedinačne države, a tu činjenicu obeležava nepostojanje političkog tela koje bi u svim oblastima imalo vlast. Nijedna država u međunarodnom sistemu, pa ni one koje su navodno najmoćnije, nije potpuno nezavisna, mada uživa viši stepen autonomije od drugih.

Valerštajn ocenjuje da svetska privreda natkriljuje kompleks kultura, jezika, religija, ideologija, a presudno je postojanje *weltanschauung* imperije, mada postoje kulture koje se opiru imperiji. Ključne društvene institucije svetske privrede, kao što su države, klase, „narodi“, domaćinstva, uobličene su i stvorene su samim funkcionisanjem svetske privrede. Nijedna od tih institucija ne prethodi nastanku tog sistema, niti je fiksna institucija u odnosu na koju je funkcionisanje svetske privredne egzogeno².

Svetska privreda temelji se na odnosu rad – kapital, a on podrazumeva da višak rada neposrednih proizvođača prisvajaju drugi, bilo u sferi proizvodnje, bilo na tržištu, zahvaljući činjenici da „prisvajajući“

---

1 Wallerstein, I., (1987). Obeležja i perspektive svetske kapitalističke privrede, u: D. Pirec i Miodir Jakšić, Svetski kapitalistički sistem, Beograd, Ekonomika, str. 263.

2 Wallerstein, I., (1987). op. cit., str. 265.

poseduju „kapital“, a da su njihova prisvajanja zaštićena zakonom – višak prisvajaju pojedinci, organizacije i korporacije, a jednom oduzeti višak mora se i „raspodeliti“ na čitav niz korisnika: „Tržište“ je tek jedan od mehanizama pomoću koga se ostvaruje ta raspodela.“³ Sama struktura svetske privrede omogućava nejednaku raspodelu dobara i usluga, pa se najveći deo viška vrednosti stvorenog u perifernim oblastima transferiše u centralne zone. Razmenu proizvoda koja podrazumeva nejednaki društveni rad Valerštajn označava odnosom centar – periferija. Neke proizvodne aktivnosti su geografski locirane, pa pojedine države Valerštajn označava kao periferne, a druge kao centralne, dok se u nekim državama prepliću različite proizvodne aktivnosti, periferne i centralne, pa su te države poluperiferne, ali nijedna proizvodnja nije inherentno periferna ili centralna⁴.

Valerštajn takođe insistira na cikličkom kretanju kapitalizma: „Pošto se svetska ponuda neprekidno uvećava, tražnja koja je nepromenjena zaostaje. Ovaj sistem zato mora dovesti, a to se i događa, do uskih grla za akumulaciju, što dovodi do ekonomske stagnacije. A-faza ekspanzije i B-faza stagnacije istorijski se smenjuju u ciklusima koji traju četrdeset ili pedeset godina (ponekad se oni nazivaju Kondratjevlevim ciklusima).“⁵ Mada su obeležja svetske privrede ciklična, ti ciklusi nisu savršeni.

I u međudržavnom sistemu postoje ciklusi koji su međutim daleko duži. Samo u tri slučaja je jedna država uspela da ostvari hegemonističku pretenziju tokom ciklusa:

1. Ujedinjene Pokrajine (Holandija), 1620-1650.
2. Ujedinjeno Kraljevstvo, 1815-1873.
3. Sjedinjene Države, 1945-1973.

Hegemonija je ostvarena kada su proizvođači ovih država uspeli da istisnu proizvođače na njihovim domaćim tržištima, pobedivši i u komercijalnoj i u finansijskoj areni. Hegemonija je relativno kratkoročna i ne može se održavati beskonačno. Zemlje centra nastoje da održe prednosti za svoje proizvođače i da legitimišu svoju ulogu u međudržavnom sistemu namećući i svoju kulturnu hegemoniju:

„U nekim slučajevima to se ispoljava u lako uočljivoj formi dominacije jezika, religije, a češće, a to je i značajnije, u nastojanjima da se nametne odgovarajući način mišljenja, analize, uključujući tu i odgovarajuće paradigme u domenu filozofskih i društvenih nauka“⁶

3 Wallerstein, I., (1987). op. cit., str. 265.

4 Wallerstein, I., (1987). op. cit., str. 265.

5 Wallerstein, I., (1987). op. cit., str. 266.

6 Wallerstein, I., (1987). op. cit., str. 267.

Takode i Andre Gunder Frank (koji je pojmu *lumpenburžoazija* udahnuo prepoznatljiv sadržaj), argumentuje u prilog tezi da svetski sistem reprodukuje nerazvijenost. Glavna protivrečnost kapitalizma ispoljila se kao polarizacija centra-metropole i perifernih satelita. Radi razvoja privreda i kultura tzv. „civilizovanog sveta“, nekoliko kapitalističkih sila Evrope i Severne Amerike, ogroman broj ljudi u Aziji, Africi, Latinskoj Americi i Australiji plaća izuzetnu cenu. Frank zastupa stanovište da je kolonizacija neevropskih kontinenata omogućila brz razvoj kapitalizma na Zapadu. Porobljenim narodima to je donelo bedu, siromaštvo i monstruoznu političku opresiju.

Protivrečna priroda progresa u kapitalizmu dolazi do izražaja i u razvoju pojedinih regiona samih tih zemalja. Relativno brzi razvoj gradova i industrijskih centara po pravilu prati zaostajanje i propadanje poljoprivrednih regiona⁷. Za Franka, ekonomska razvijenost i nerazvijenost čine dve strane jedne medalje, reč je o međusobno isprepletenim fenomenima koji imaju bitno različita strukturna određenja. Razvijenost i nerazvijenost su međusobno neodvojive kategorije jer su produkt jednog povezanog međusobnog procesa. Jedan istovetni proces ekspanzije i razvoja stvorio je ekonomsku razvijenost i strukturnu nerazvijenost. Konkretnije, protivrečnost između metropole i satelita ne postoji samo između svetskih kapitalističkih metopola i perifernih zemalja već i unutar tih zemalja, u odnosima regiona, gradova, industrijskih centara koji se brzo razvijaju, od perifernih regiona, uglavnom poljoprivrednih, unutar iste zemlje. Ova protivrečnost koja vlada između metropole i satelita produbljuje se u svim delovima sistema:

„Ovaj protivrečni odnos između centara-metropole i perifernog satelita, poput procesa oduzimanja/prisvajanja viška, postoji u svim delovima svetskog kapitalističkog sistema i nalik je lancu koji se proteže od metropole-centra, preko nacija, do regiona, gradova i preduzeća. Prisvajanje viška od strane metropole po pravilu će uzrokovati ekonomski razvitak, osim u onim slučajevima kada se centar pretvara u satelit, a njegov višak prisvajaju drugi pre nego što je on iskorišćen za pokretanje sopstvenog razvoja (ovo se dogodilo sa Španijom i Portugalom). U tom slučaju metropola nastoji da ostvari svoju dominaciju, a satelit postaje sve zavisniji.“⁸

Frank veruje kada se jednom neka zemlja ili narod pretvori u satelit eksterne kapitalističke metropole, ubrzo struktura metropola-satelit oranzuje i otpočinje sa svojom dominacijom nad ekonomskim, političkim i

7 Frank, A. G., (1987). Kapitalizam i nerazvijenost u Latinskoj Americi, u: D. Pirec i Miomir Jakšić, Svetski kapitalistički sistem, Beograd, Ekonomika.

8 Frank, A. G., (1987). op. cit., str. 217.

društvenim životom naroda. Protivrečnosti se obnavljaju i na unutrašnjem planu, one pokreću razvijenost metropole i nerazvijenost satelita i na unutrašnjem i spoljašnjem planu. Sateliti uspeavaju da se razviju samo onda kada su za vreme ratova ili ekonomskih depresija oslabile dominacije metropola.⁹ Frank je autor, bar u određenoj meri, termina *lumpenburžoazija*.

Lumpenburžoazija/lumpenrazvoj. Premda je termin lumpenburžoazija pre Franka upotrebio Rajt Mils (White Collar, 1956) u širu upotrebu ulazi sa Frankovom knjigom *Lumpenbourgeoisie and Lumpendevelopment: Dependency, Class and Politics in Latin America* (1972). Vodeća misao knjige je uverenje da je kapitalizam – svetski i nacionalni, kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti – proizveo ništa drugo do nerazvijenost. Frank nije koristio reč „buržoazija“ zato što ona denotira socijalne procese koji nikada nisu postojali i koji nikada neće postojati u kolonijalnoj i neokolonijalnoj Latinskoj Americi. Termini kao što su „dominantna klasa“, „oligarhija“ ili su nezadovoljavajući, ili imaju ambivalentne implikacije u odnosu na stvarnost u Latinskoj Americi, a konsekvence neokolonijalizma Frank naziva terminom „lumpenrazvoj“.¹⁰ Dakle, „razvoj“ je kategorija koja ne unapređuje nego razara društvo. Zašto? Kolonijalna i klasna struktura je proizvod ultra-eksploativne izvozne ekonomije, zavisne od metropola, koja je u rukama lumpenburžoazije, proizvođača i izvoznika sirovina. Njihov interes kreira politiku podrazvoja ili lumpenrazvoja u celini.¹¹

Karel Kosik razvija dijalektičku napetost između *superkapitala* i *lumpenburžoazije*. Za superkapital tržište je podređeno sredstvo funkcionisanja i zato je ono predmet mistifikacije: „Planetom upravljaju giganti, pod upravljanjem (nadzorništvo) svet prestaje biti svetom, spušta se na polusvet.“¹² Demokratija ne živi sa savremenim kapitalizmom, njemu „nosioci demokratije“ naprosto više nisu potrebni. Superkapital limitira demokratiju, limitira je na polovičnu, a ona ne zna šta bi učinila sa temeljnim problemima današnjice, unutar poseda anonimnog vladara („planetarni veleposed“). U tom okviru trebamo tražiti, prema Kosiku, korene pojavi lumpenburžoazije. Lumpenburžoazija nije pojedinačan, izolovan slučaj, nego društvena nužnost, nikako nije slučajna pojava, nego fenomen u kojem se savremenost iskazuje u celini, kao i njena ugroženost. Lumpenburžoazija se regrutuje od obogaćenih, („ali za razliku od normalnih, pristojnih pripadnika“), spaja svoje poduzetništvo

9 Frank, A. G., (1987). op. cit., str. 218.

10 Frank, A. G., (1972). *Lumpenbourgeoisie and Lumpendevelopment: Dependency, Class and Politics in Latin America*, London, Verso, p. 9.

11 Frank, A. G., (1972). op. cit., p. 14.

12 Kosik, K., (2007). *Lumpenburžoazija i viša duhovna istina, O dilemama suvremene povijesti*, Zagreb, Razlog, 2007, 283.

s mafijaštvom, podvalama, s kriminalnim podzemljem¹³. Današnji kapitalizam, za Kosika, nije samo efikasan motor koji ubrzano izbacuje niz informacija, šarolikost roba i uživanja, nego je proizvođač praznine i sterilnosti. Na jednoj strani su profit i komfor, a na drugoj uboštvo duha i duše, kao naličje i lice jedne te iste medelje: „A lumpenburžoazija izrasta iz istih „korena“ tj. planetarne iskorenjenosti kao droga, mafijaštvo, agresivnost“¹⁴. Postojanje velikih razlika u upotrebi ovog pojma kod Franka i Kosika, može se donekle relativizovati činjenicom da u tranzicionim zamljama, pogotovo u njihovom post-tranzicionom periodu, nacionalna buržoazija, kako bi opstala, postaje kompradorska.

Populizam je danas eksploatisan termin, čije značenje je još uvek mutno. Unutar rasprave o teorijsko-metodološkom okviru istraživanja¹⁵ Bakić detektuje proces produblivanja nejednakosti unutar država i sve veću suprotstavljenost interesa velikih sila, što autora podseća na razdoblje 1884-1945. Brojnost i prihodi pripadnika srednjih slojeva u Kini i Indiji značajno rastu, dok u evropskim visokorazvijenim društvima stagniraju ili opadaju: „Ipak, globalna nejednakost je danas „gotovo najveća u istoriji sveta“, iako je njen rast, prvi put nakon Industrijske revolucije, zaustavljen“¹⁶. Istovremeno raste bogatstvo tankog elitnog sloja. U takvim okolnostima nije teško plasirati „argumente“ o postojanju dve suprotstavljene grupe, „čistog narada“ i „korumpirane elite“. Ovom suštinski antielitističkom stavu, Jan-Verner Miler dodaje i uverenje da autentični populistu veruje da je on jedini pravi pravi predstavnik plemenitog naroda za razliku od svih drugih pokvarenih političara.¹⁷ Politička nauka i novinarsko-laički žargon u Evropi po pravilu populizmu pridaju negativno značenja, nalazeći ga i na levisi i na desnici političkog spektra, čime se široki slojevi jednostavno otpisuju kao „politički nezreli“. Pozivanje na populizam često prikriva prave uzroke društvenih kolizija.

Populizam pojam pokriva duboko suprotstavljene pojave. Demagogija ili populizam mogu se odrediti kao politička taktika osvajanja, čuvanja i pravdanja osvojenje vlasti u političkim zajednicima zasnovanim na opštem biračkom pravu, upotrebom osećanjima nabijenog diskursa, koji „podilazi pretpostavljenim idealima, predrasudama ili željama većine biračkog tela posredstvom nerealnih obećanja i napada na „moćne, bogate i korumpirane manjine“.¹⁸ Čini se, shodno predstavljenoj argumentaciji, da

13 Kosik, K., op. cit., str. 288.

14 Kosik, K., op. cit., str. 289.

15 Bakić, J., (2019), *Evropska krajnja desnica 1945-2018*, Clio, Beograd, 2019, str. 9.

16 Bakić, J., op. cit., str. 60.

17 Bakić, J., op. cit., str. 68.

18 Bakić, J., op. cit., str. 79.

Bakić insistira na pažljivijem proučavanju i analizi društvene pripadnosti onih koje je demagog zaveo, kako bi se ta zavedenost dovela u vezu sa interesima određenih grupa koji su omogućili ili olakšali zavodenje, a ne na neopreznj upotrebi termina populizam.

Autokolonijalizam takođe poseduje različita značenja. Hajrudin Hromadžić je u *Leksikonu tranzije* sažeto i stilski savršeno formulisao suštinu tog pojma¹⁹. Autor se poziva na ključne koncepcije teorije sistema i to doslovno (*središte, periferija*):

„Autokolonijalni refleks nastaje kombinacijom interiorizirane percepcije – ekonomsko-politički, socijalno i kulturalno devastirane ‘periferije’ – o sopstvenoj nemoći i beznačajnosti, te nekritičkog preuzimanja svega što dolazi iz ‘središta’, zemalja tzv. Zapada, a što unisono kotira kao bolje i progresivnije. Kada je kompleks autokolonijalnog sindroma realiziran, nacionalnim je kompradorskim elitama znatno lakše implementirati hegemoniju politika konsenzusa, kao što je to na primjer samorazumljivost teze o ‘nužnosti’ da se ‘margina’ podčini ekonomskim i političkim zahtjevima ‘centra’ te provedu neoliberalne agende privatizacije, zakonske deregulacije, smanjenja javnih rashoda, ‘mjera štednje’, ‘bolnih rezova’, ‘stezanja remena’.“²⁰

Takođe, autor navodi da su države naslednice SFRJ u tranziciji upale u klopku autokolonijalnog simptoma, tragično ga kompenzujući ratovima, destruktivnim šovinizmima, neproaktivnim nacionalizmima i neprimerenim, neukusnim prenaplašavanjima patriotizama, uz nezaobilazan udeo društveno-političke restauracije važnosti i moći institucionalne religije. Autokolonijalizam je surogat za nedostatak društvene i političke imaginacije, ideje, prakse i hrabrosti da se nešto učini i prelomi nabolje. Do autokolonijalnog raspoloženja u tranzicijskim zemljama dolazi zbog potpadanja u zavisnički i dužnički odnos spram globalnih megakorporacija i banaka najjačih država sveta.

Kompradori. U sadržajnom članku *Kompradori* Antić odbija da srpsku elitu posmatra kao posebnu, ona se može uporediti i kontekstualizovati. I druge nacionalne elite su učestvovala u ekonomskom i kulturnom ratu protiv svojih sugrađana. Iz istorijske perspektive pojam postaje kristalno jasan: „Kompradori su, u 19. veku, bili Kinezi koji su pomagali stranim trgovcima u osvajanju i eksploataciji kineskog tržišta. Ali, zlu reputaciju kompradori su stekli prvenstveno zato što je glavni

---

19 Hromadžić, H., (2019). Leksikon tranzicije
https://www.portalnovosti.com/leksikon-tranzicije-autokolonijalizam?fbclid=IwAR0ioTVbHtcyqbsbv6a_JVcHvUWZK7wtTFKWSy9yHPZFAkLZZMXpMpMbIs

20 Hromadžić, H., op. cit.

artikal koji su Kinezima preprodavali bio – opijum.²¹ Opijumski ratovi vođeni u Kini polovinom XIX veka poslužili su marksistima da naprave razliku između dve vrste buržoazije u zemljama koje su žrtve kolonijalne ekspanzije. Nacionalna buržoazija navodno razvija domaću industriju i brani nacionalne političke, ekonomske i kulturne interese. Ona postaje nosilac borbe za nezavisnost i ekonomsku modernizaciju zemlje, a nasuprot nje stoji kompradorska buržoazija, koja je pomagač kolonizatora i živi od prodaje domaćih resursa strancima ili prodaje strane robe na domaćem tržištu. Naravno, mogući su različiti oblici simbioza i prelazaka sa strane na stranu. Antonić drži da je razlikovanje nacionalne buržoazije i kompradorske elite produktivno i opravdano:

„Marksisti su bili protiv svake buržoazije, ali su ipak nacionalnu buržoaziju smatrali progresivnijom od kompradorske. Dok je prva stvarala domaću industriju i radničku klasu, a u političkom smislu imala i revolucionarno-demokratske potencijale, druga je konzervirala sirovinско-аграрну структуру земље и била политички колаборант система империјалног капитализма. Ovo marksističko razlikovanje pokazalo se kao sasvim tačno. Jedine zemlje izvan Evrope i Severne Amerike koje su uspele da izvrše modernizaciju (Japan, Tajvan, Južna Koreja i Singapur) bile su upravo one u kojima je nacionalna buržoazija, tokom političkih i kulturnih borbi, uspela da nadvlada kompradorsku elitu.“²²

Hegemonija. Odnos centra i periferije kao i odnos zemalja centra prema periferije leži u suštini odnosa hegemonije. Premda hegemoniju obezbeđuje vojna pobeda, osnova hegemonije nije vojna. U osnovi je reč o ekonomiji. Sposobnost onih koji su u poziciji da izvrše akumulaciju kapitala locirana je agroindustrijskoj proizvodnji, trgovini i finansijama.²³ Takođe, za nas nije od manjeg interesa kako je Dušan Pirec²⁴ definisao pojam hegemonije, s obzirom da je danas češće u upotrebi shvatanje Antonija Gramšija, dok je sistemska osnova zapostavljena.

Gramši je osvetlio temu kulturne hegemonije kao miroljubivog sredstva kojim se održava kapitalistički poredak. Pomoću kulturne hegemonije se tipično buržoaske ideje, one koje se proglašavaju javnim mnenjem i zdravim razumom, upotrebljavaju kao sredstva dugoročnog učvršćivanja vlasti. Gramši je takođe ukazao na razlike klasičnog političkog društva koje vlada upotrebom sile i zakona (vojska, policija, pravni

---

21 Antonić, S., (2010). Kompradori, http://www.nspm.rs/politicki-zivot/kompradori.html#_ftn2

22 Antonić, S., op. cit.

23 Wallerstein, I., (1983). Historical Capitalism, London, Verso, p. 59.

24 Pirec, D., (1987). Predgovor, u D. Pirec i Miomir Jakšić, Svetski kapitalistički sistem, Beograd, Ekonomika, 51.

poredak) i civilnog društva u kome se vlada ideologijom i manipulacijom (društvo, sindikati, obrazovni sistem). Pirec polazi od Valerštajnovog odnosa centra i periferije. Vremenska granica svetskog kapitalističkog sistema traje od XVI veka do danas: prostorno ona se iz Evrope širila na evropsku periferiju, a zatim i na čitav svet. To je „istorijski sistem“ koji je nastao u određenom trenutku i u određenom trenutku će i nestati. Način proizvodnje ovog sistema je kapitalistički, a podela rada je aksijalna i pojavava tenzije u odnosima centar – periferija; političku nadgradnju čini skup država, postoji ravnoteža snaga koja osigurava da nijedna država ne smogne toliko snage da svetsku kapitalističku privredu transformiše u jedinstveno svetsko carstvo. Uprkos ravnoteži snaga, pojedine države uspevaju da uspostave svoju hegemoniju. Jedna sila koja je *primus inter pares*, nalazi se u poziciji da može efikasno nametati svoja pravila i ostvarivati svoje ciljeve u domenu ekonomije, vojske, politike i kulture. Materijalna osnova hegemonije jeste sposobnost njenih preduzeća da u tri oblasti – agroindustrijska proizvodnja, trgovina i finansije – budu najefikasnija. Hegemonija postoji ukoliko je ostvarena dominacija u sve tri oblasti. Pirec naglašava, u skladu sa Valenštajnom, kako hegemonija nije slučajna već zakonita pojava razvoja. Prvo, hegemonija se najpre uspostavlja u agroindustrijskoj proizvodnji, zatim u trgovini i finansijama, a na kraju u idologiji. Ideologija novog hedonizma je globalni liberalizam, slobodni tok faktora proizvodnje i antimerkantilistička politika. Na kraju svega stupa na scenu vojna snaga.

Odnosi centra i periferije, gde je periferija dovoljno slaba da se pokorava centru, ali i dovoljno jaka da učestvuje u razmeni, pokrenuli su pitanje nestanka država. Doduše, položaj poluperifernih zemalja ima i jednu prednost. Jednim delom one rade kao periferne zone za mnoge zemlje centra, a delom kao zemlje centra za zemlje periferije. Njihova politika i društvena struktura su posebne, jer one u većoj meri mogu da koriste prednosti ekonomske krize od bilo koje zemlje centra ili periferije.²⁵

Recentnija pozivanja na krizu unutar metropole i dijalektiku metropola-periferija, podrazumevaju teorijski okvir koji naglašen na početku teksta: „Ono što je ona uradila i što je politički centar u Evropi uradio poslednjih godina je stvaranje čudovišta. Oni su napravili plodno tlo za Salviniya, Orbana, Sebastijana Kurca. Kako? Između ostalog, nametanjem mera štednje periferiji Evropske unije.“²⁶ No, držimo da je

---

25 Pirec, D., op. cit., str. 53.

26 Skejhil, Dž., (2017). Razgovor sa Srećkom Horvatom za The Intercept: “Tri lekcije Jugoslavije koje su važne za današnji svet” https://www.nedeljnik.rs/tri-lekcije-jugoslavije-koje-su-vazne-za-danasnji-svet/?fbclid=IwAR2fs-TurVTzF0Xfd_g8YAeR8_6AihwSXwShH_zYPWKeiZ1ou25NINBARus

značajno, sem operacionalizacije i pozivanja na bogat života selektiranih pojmova, ukazati na određenu nekonzistentnost: „Analitička moć tih teorija je velika, njihove analize mogu se uključiti u druge izraženije antikapitalističke teorije. A ipak je konačna poanta tih teorija vrlo slična apologetskim ideologijama: i po njima su procesi suvremenoga kapitalizma „nužni“²⁷. Čini se da je „polje“ nužnosti neopravdano prošireno i to u svim pravcima.

Naš zaključak je relativno jednostavan. Nekritička upotreba kritičkih pojmova, koje smo taksativno nabrojali, devastira njihov kritički potencijal. Teorija sistema jeste legitimni deo historicističkog pogleda na svet. Ona uočava, argumentuje i „radi“ sa istorijskim ritmovima, kretanjima, predviđanjima i pravcima,²⁸ ali u pogledu budućnosti, za teoriju sistema, istorijska kretanja nisu nužna (kako to Popper pripisuje historicizmu uopšte). Takođe, zagovornici te teorije, inače svesno angažovani u promeni okolnosti, dele zajedničko uverenje sa Popperovom kritikom, da porast, ali pre promena ljudskog znanja, može uticati na okolnosti. Iz tih razloga budućnost se ne može predvideti. Najzanimljivi obrt nalazi u sledećem momentu. Dok su zagovornici Popperovih ideja, kao i sam Popper, pripisivali veru u nužnost istorijskog razvoja markističkom dogmatizmu, ta vera je preporođena u okviru njihove strane, vera u otvorenost mogućnosti zamenjena je preokretom je u nužnost mogućeg. Međutim, ista opasnost pretili i kritičkim pojmovima, uglavnom plodnim derivatima teorije sistema, ukoliko se poveruje da je njihov kritički potencijal neograničen, jednodimenzionalan ili funkcionalan svim kontekstima. Nekritičko podražavanje dominantnih paradigmi humanističkih nauka koje potiču iz metropola vodi sličnim posledicama kao i njihovo potpuno odbacivanje, a zanemarivanje ekonomskog temelja teorije sistema sa druge strane vodi kulturološkom i identiteskom „praznoslovlju“.

---

27 Močnik, R., (2016). Spisi o suvremenom kapitalizmu, Zagreb, SNV. Arkzin, str. 24.

28 Popper, K., (1957). The poverty of historicism, Boston, The Beacon Press.

Srdan Damnjanović, PhD, Assistant Professor
Faculty of Law for Commerce and Judiciary
University Business Academy in Novi Sad
e-mail: srdjan.damnjanovic@pravni-fakultet.info

WORLD-SYSTEMS THEORY AND CRITICAL CONCEPTS IN POST-TRANSITION SOCIOLOGY

Abstract:

The proponents of the world-systems theory emphasize the need for multidisciplinary approach to the world history and social changes. Thanks to the fact that the world system has been taken as the primary unit of social analysis, certain concepts of this complex theory have undergone renaissance during the post-transition period of global society. The term post-transition period does not refer to the period of achieving the goals of transitional processes, but rather to the awareness that economic liberalization, renouncing trade barriers and radical privatization have not solved the problems because of which they were introduced in the first place. The concepts selected for this analysis, starting with lumpenbourgeoisie, comprador bourgeoisie, auto-colonialism and populism, have been chosen because they are relevant for the world-systems theory and quite frequent in recent debates. Antinomically summarized: to accept unquestionably the paradigms of humanities coming from the metropolis is the same as to reject them completely; disregarding their economic foundation, on the other hand, leads to endless cultural discussions, while Popper's ascription of faith to necessity of Marxist dogmatism has produced total blindness for the same phenomenon on liberal side.

Key words: *world-systems theory, lumpenbourgeoisie, comprador bourgeoisie, auto-colonialism, populism.*

L I T E R A T U R A

1. AntoniĆ, S., (2010). Kompradori, http://www.nspm.rs/politicki-zivot/kompradori.html#_ftn2
2. Bakić, J., (2019). Evropska krajnja desnica 1945-2018, Clio, Beograd, 2019.
3. Frank, A. G., (1972). Lumpenbourgeoisie and Lumpendevlopment: Dependency, Class and Politics in Latin America, London, Verso.
4. Frank, A. G., (1987). Kapitalizam i nerazvijenost u Latinskoj Americi, u D. Pirec i Miomir Jakšić, Svetski kapitalistički sistem, Beograd, Ekonomika.

5. Hromadžić, H., (2019). Leksikon tranzicije
6. https://www.portalnovosti.com/leksikon-tranzicije-autokolonijalizam?fbclid=IwAR0ioTVbHtcyqbgsv6a_JVcHvUWZK7wtTFKWSy9yHPZFakLZZMXpMpMbIs
7. Kosik, K., (2007). Lumpenburžoazija i viša duhovna istina, O dilemama suvremene povijesti, Zagreb, Razlog, 2007.
8. Močnik, R., (2016). Spisi o suvremenom kapitalizmu, Zagreb, SNV, Arkzin,
9. Pirec, D., (1987). Predgovor, u D. Pirec i Miomir Jakšić, Svetski kapitalistički sistem, Beograd, Ekonomika.
10. Popper, K., (1957). The poverty of historicism, Boston, The Beacon Press.
11. Skejhil, Dž., (2017). Razgovor sa Srećkom Horvatom za The Intercept: “Tri lekcije Jugoslavije koje su važne za današnji svet” https://www.nedeljnik.rs/tri-lekcije-jugoslavije-koje-su-vazne-za-danasnji-svet/?fbclid=IwAR2fs-TurVTzFOXfd_g8YAeR8_6AihwSXwShH_zYPWKeiZ1ou25NINBARus
12. Wallerstein, I., (1983). Historical Capitalism, London, Verso.
13. Wallerstein, I., (1987). Obeležja i perspektive svetske kapitalističke privrede, u: D. Pirec i
14. Miomir Jakšić, Svetski kapitalistički sistem, Beograd, Ekonomika.

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

347.7:330.34(4-12)(082)

МЕЂУНАРОДНИ научни скуп "Привредноправни оквир и економски развој држава Југоисточне Европе" (2019 ; Нови Сад)

Привредноправни оквир и економски развој држава Југоисточне Европе = The legal framework and the economic development of the Southeast European countries : [зборник радова са Међународног научног скупа "Привредноправни оквир и економски развој држава Југоисточне Европе", 14. новембар 2019. године у Новом Саду] / приредио Мирко Кулић. - Нови Сад : Универзитет Привредна академија, Правни факултет за привреду и правосуђе, 2019 (Нови Сад : Фелтон). - 767 стр. ; 24 cm

Тираж 200. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Резиме на енгл. језику уз већину радова.

ISBN 978-86-6019-099-6

а) Привредно право - Економски развој - Југоисточна Европа - Зборници

COBISS.SR-ID 331477767